

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра історії України та археології

СИЛАБУС

нормативного освітнього компонента

«Україна в європейському історичному та культурному контекстах»

підготовки бакалавра
за освітньо-професійною програмою **«Соціальне забезпечення»**
спеціальності:

232 Соціальне забезпечення
галузі знань **23 Соціальна робота**

Силабус нормативного освітнього компонента «Україна в європейському історичному та культурному контекстах» підготовки бакалавра спеціальності:

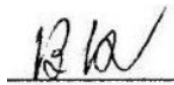
232 Соціальне забезпечення

галузі знань 23 Соціальна робота

Розробник: Понедельник Лариса Аналоліївна, кандидат історичних наук, доцент

Силабус навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри історії України та археології, протокол № 12 від 28 червня 2023 р.

Завідувач кафедри:

проф. Баран В. К.

© Понедельник Л. А., 2023 р.

ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Денна форма навчання	23 Соціальна робота; 232 Соціальне забезпечення; Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення» бакалавр	Нормативна
Кількість годин / кредитів 90/3		Рік навчання: 1
		Семестр: 1
ІНДЗ: немає		Лекції: 28 год.
		Практичні: 24 год.
		Самостійна робота: 32 год.
		Консультації: 6 год.
		Форма контролю: залік
Мова навчання	українська	

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧА

Викладач	Понедельник Лариса Анатоліївна
Науковий ступінь	кандидат історичних наук
Вчене звання	доцент
Посада	доцент кафедри історії України та археології
Телефон	050 687 99 70; 068 926 42 65;
e-mail	poniedielnyk@ukr.net
Дні занять	http://94.130.69.82/cgi-bin/timetable.cgi

ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

1. Анотація освітнього компонента. Освітній компонент «Україна в європейському історичному та культурному контекстах» належить до нормативних дисциплін, яка формує системне уявлення про історію та культуру України у нерозривному зв'язку з європейським історично-культурним простором, вивчає, порівнює та переосмислює перебіг політичних, соціально-економічних та культурних процесів в Україні у європейському контексті, сприяє усвідомленню необхідності утвердження незалежної України та входження її як рівноправного партнера до Європейського Союзу.

2. Структура курсу: лекції – 28 год., практичні – 24 год., консультації – 6 год., самостійна робота – 32 год. (3 кредити, 90 год.)

3. Пререквізити і постреквізити дисципліни.

Пререквізити: знання курсу «Історія України» рівня закладу загальної середньої освіти.

Постреквізити: Соціальна філософія та соціологія, Соціальна політика, Українська мова (за професійним спрямування) та ін.

4. Мета і завдання освітнього компонента «Україна в європейському історичному та культурному контекстах» є ознайомлення здобувачів вищої освіти із багатовіковою минувиною України у сукупності суспільних і культурних явищ і подій у їхньому поступальному розвитку, з історичними закономірностями складного процесу становлення та розвитку Української держави як європейської країни від найдавніших часів до наших днів.

Основними завданнями вивчення освітнього компонента «Україна в європейському історичному та культурному контекстах» є:

- дати здобувачам вищої освіти знання про основні напрямки, тенденції та закономірності становлення й розвитку української державності, розкрити їх органічну єдність і водночас специфіку в контексті європейської цивілізації;

- ознайомити здобувачів вищої освіти із новітніми досягненнями української та європейської історичної науки;

- навчити здобувачів вищої освіти вільно оперувати історичними та культурологічними категоріями й поняттями та розуміти їх генезу;

- сформувати у здобувачів вищої освіти уміння самостійно виявляти, вивчати й аналізувати історичні та культурні процеси, події та явища;

- виховувати у здобувачів вищої освіти почуття патріотизму, пошани до історичного минулого свого народу.

5. Результати навчання (компетентності).

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні отримати

Перелік компетентностей	
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК 3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 6. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово у професійній діяльності. ЗК 16. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
Фахові компетентності (ФК)	ФК 1. Здатність аналізувати суспільні процеси, пов'язані з соціальним розвитком держави, регіонів і громад. ФК 5. Здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці. ФК 14. Здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері.
Програмні результати навчання	
ПРН 1. Використовувати усну та письмову комунікацію українською мовою для здійснення професійної діяльності. ПРН 2. Ідентифікувати причинно-наслідкові зв'язки розвитку суспільства та прояви соціально-економічних проблем у різних категорій населення. ПРН 3. Застосовувати методи збору інформації: аналіз документів, опитування та спостереження. ПРН 7. Використовувати базові знання про принципи державної соціальної політики та шляхи соціального забезпечення населення.	

ПРН 12. Аналізувати ефективність соціально-економічної підтримки населення та здійснювати відповідну корекцію в межах компетентності.

ПРН 15. Приймати практичні рішення для покращення соціального добробуту та підвищення соціальної безпеки.

ПРН 20. Демонструвати уміння креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципово нових ідей.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					Форма контролю/ Бали
	Усього	у тому числі				
		Лекції	Практичні (семінари)	Самостійна робота	Консультації	
Змістовий модуль 1. Історія та культура України в європейському контексті від найдавніших часів до середини XVII ст.						
Тема 1. Вступ. Історія та культура України у системі європейської гуманітаристики.	2	2	-			ДС
Тема 2. Першовитоки українського народу через призму європейського етногенезу	4	-	2	2		ДС, ПО, Р/5
Тема 3. Старокиївська держава в історії середньовічної Європи.	7	2	2	2	1	ДС, ПО, Р/5
Тема 4. Галицько-Волинська держава – «Королівство Русі» та її роль у тогочасній Європі	4	2	-	2		ДС
Тема 5. Українські землі у складі Великого князівства Литовського	5	2	-	2	1	ДС
Тема 6. Політичні та етнокультурні процеси в Україні у контексті історії Центрально-Східної Європи XIV – першої половини XVII ст.	2	-	2			ДС, ПО, Р/5
Тема 7. Українські землі Речі Посполитої XVI – першої половини XVII ст.	5	2	-	2	1	ДС
Тема 8. Козацтво в українській історії та культурі XVI – першій половині XVII ст. Європейські аналоги українського козацтва.	2	-	2			ДС, ПО/5, ЕО/15
Змістовий модуль 2. Українська історія та культура у європейському вимірі нового та новітнього часу						
Тема 9. Східноєвропейська криза і Визвольна війна в Україні середини XVII ст.	6	2	2	2		ДС, ПО, Р/5
Тема 10. Руїна. Українські землі у європейській геополітиці (1658–1678 рр.)	6	2	2	2		ДС, ПО, Р/5
Тема 11. Гетьманщина та інші українські землі в європейській геополітиці та культурі останньої чверті XVII–XVIII ст.	6	2	2	2		ДС, ПО, Р/5
Тема 12. Культурне життя українських земель у XVI–XVIII ст.: європейський контекст	5	2	-	2	1	ДС
Тема 13. Українські землі у складі Російської та Австрійської	6	2	2	2		ДС, ПО, Р/5

імперій (кінець XVIII – початок XX ст.).						
Тема 14. Європейський світ і українські національно-визвольні змагання 1914–1923 рр.	6	2	2	2		ДС, ПО, Р/5
Тема 15. Українські землі у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Український фактор у європейській політиці	7	2	2	2	1	ДС, ПО, Р/5
Тема 16. Україна в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.).	6	2	2	2		ДС, ПО, Р/5
Тема 17. Україна у післявоєнні роки та в період незалежності. Роль України у формуванні сучасної Європи	2	2	-	2		ДС
Тема 18. Європейський вибір та євроатлантична стратегія сучасної України.	7	-	2	4	1	ДС, ПО/5, ЕО/15
Види підсумкових робіт						Бал
Поточне опитування						60
Експрес-опитування 1/2						15/15
Інше						10
Всього годин / Балів	90	28	24	32	6	100

ПО – поточне опитування, ДС – дискусія, ЕО – експрес-опитування, Р – реферат.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Самостійна робота передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу по кожній темі та навчальної літератури з переліку рекомендованої викладачем літератури відповідно до структури навчальної дисципліни. Загалом на самостійну роботу виділено 32 год.

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Вступ. Україна в контексті історії та культури Європи	2
2	Старокиївська держава в історії середньовічної Європи	2
3	Галицько-Волинська держава – «Королівство Русі» на історичній карті Центрально-Східної Європи	2
4	Українські землі у складі Великого князівства Литовського	2
5	Українські землі Речі Посполитої XVI – першої половини XVII ст.)	2
6	Східноєвропейська криза і Визвольна війна в Україні середини XVII ст. (Хмельниччина 1648–1657 рр.)	2
7	Руїна: геополітичні та внутрішні причини. Українські землі в системі міжнародних відносин	2
8	Гетьманщина та інші українські землі в європейській геополітиці та культурі останньої чверті XVII – 80-х рр. XVIII ст.	2
9	Культурне життя українських земель у XVI – XVIII ст.: європейські впливи	2
10	Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій (кінець XVIII – початок XX ст.)	2
11	Перша світова війна і українські визвольні змагання 1914–1923 рр.	2
12	Українські землі в історії Європи міжвоєнного періоду (1921–1939 рр.)	2

13	Україна у роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)	2
14	Україна у післявоєнні роки та в період незалежності. Роль України у формуванні сучасного європейського простору	2
15	Україна на шляху до Європейського Союзу в умовах російсько-української війни	4
Разом		32

ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання відбувається згідно з Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки від 29.06.2022 р.

Під час вивчення курсу передбачена можливість визнання отриманої здобувачем вищої освіти неформальної освіти як оцінку з окремих тем згідно з Положенням про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки від 29.06.2022 р.

У випадку, якщо здобувач освіти не відвідував окремі аудиторні заняття – він має право на консультаціях, графік яких є попередньо узгодженим з викладачем, відпрацювати пропущені заняття та добрати відповідну кількість балів, які були визначені на дану тему заняття.

Процес вивчення освітнього компонента здійснюється за умов дотримання здобувачами освіти та викладачем Кодексу академічної доброчесності Волинського національного університету імені Лесі Українки від 30.10.2020 р.

Списування під час контрольних робіт та заліку заборонені (в т. ч. із використанням мобільних пристроїв). Мобільні пристрої дозволяється використовувати лише під час он-лайн тестування.

Запропонований курс оцінюється за накопичувальною системою. Максимальний бал, який може отримати здобувач вищої освіти, складає 100 б., з яких 60 б. за роботу на практичних заняттях (не більше 5 б. за відповідь), 30 б. за експрес опитування (проводиться на 6 та 12 практичних заняттях по 15 б. за кожне) та 10 б. за активну роботу в аудиторії (доповнення доповідача не більше 1 б. за одне заняття). Сума отриманих балів може бути зарахована як атестаційний бал за згодою здобувача. В разі незгоди його бали обнулюються. В такому випадку атестація здійснюється в усній формі у вигляді заліку.

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Підсумковий контроль проводиться у формі заліку. Оцінка виставляється без урахування попередніх оцінок. На залік виносяться основні питання, типові та комплексні задачі, ситуації, завдання, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних задач. Згідно з Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки від 29.06.2022 р., згалом здобувач може отримати від 0 до 100 б.

**Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітнього компонента,
де формою контролю є залік**

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Незараховано (необхідне перескладання)

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Походження українського народу через призму європейського етногенезу.
2. Антична культура грецьких полісів Північного Причорномор'я.
3. Кочові цивілізації українського Степу: кіммерійці, скіфи, сармати.
4. Старокиївська держава в історії середньовічної Європи.
5. Хрещення і приєднання Русі до кола християнських держав Європи.
6. Європейський вектор у зовнішній політиці та династичні зв'язки Рюриковичів часів Старокиївської держави.
7. Галицько-Волинська держава – «Королівство Русі» у контексті середньовічної європейської історії та культури.
8. Українські землі у складі Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського та Польського королівства.
9. Утворення Кримського ханату та його експансія на українські землі.
10. Культурно-просвітницька діяльність братств.
11. Козацтво в українській історії та культурі XVI – першої половини XVII ст. Європейські аналоги українського козацтва.
12. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний та його діяльність.
13. Люблінська унія 1569 р.
14. Берестейська унія 1596 р.
15. Розвиток європейських напрямів в культурі України другої половини XVI – першої половини XVII ст.
16. Східноєвропейська криза і Визвольна війна в Україні середини XVII ст. під проводом Богдана Хмельницького. Історичні передумови і причини Хмельниччини 1648–1657 рр.
17. Переяславсько-Московська угода 1654 р. та її оцінка в історіографії.
18. Міжнародна дипломатія Війська Запорозького доби Хмельниччини. Віленський договір 1656 р.
19. Геополітичні причини Руїни.
20. Гадяцький трактат Війська Запорозького із Річчю Посполитою 1658 р.
21. Військово-політичне протистояння в Україні періоду Руїни (1658–1678 рр.): між Московським царством, Річчю Посполитою та Оттоманською Портою.
22. Міжнародні договори та поділ українських земель між іноземними державами у 60–80-х рр. XVII ст.
23. Українські землі у європейській геополітиці та культурі останньої чверті XVII – XVIII ст.
24. Гетьман Іван Мазепа і мазепинці.
25. «Балто-Чорноморська вісь»: шведсько-український союз 1708–1709 рр.
26. Пилип Орлик та його європейська дипломатія у формуванні антиросійської коаліції.

27. Запорозька Січ у XVIII ст. на християнсько-мусульманському фронті Європи.
28. Правобережжя і західноукраїнські землі: гайдамацький і опришківський рухи.
29. Культурне життя в Україні у другій половині XVII–XVIII ст. Феномен козацького бароко.
30. Три поділи Речі Посполитої та їхній вплив на українські землі.
31. Європейські впливи на розвиток Наддніпрянської України у першій половині XIX ст.
32. Західноукраїнські землі під владою Габсбургів у першій половині XIX ст. «Руська трійця».
33. «Весна народів» 1848–1849 рр. і українське національне відродження.
34. Кирило-Мефодіївське товариство та ідеї слов'янської єдності.
35. Європейський вимір українського національного відродження другої половини XIX ст.
36. Європейська модернізація та реформи 60–70-х рр. XIX ст. у Наддніпрянській Україні.
37. Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорської імперії другої половини XIX ст.
38. Класики української літератури, живопису, музики і театру другої половини XIX – початку XX ст. в контексті розвитку європейської культури.
39. Україна у Першій світовій війні.
40. Українські січові стрільці та їх культурно-просвітницька праця у період Великої війни.
41. Українська революція 1917–1921 рр. УНР та її європейська дипломатія часів Української Центральної Ради.
42. Українська Держава у період гетьманату Павла Скоропадського 1918 р.
43. УНР часів Директорії, її внутрішня та зовнішня політика.
44. ЗУНР. Польсько-українська війна 1918–1919 рр.
45. Боротьба за соборність: Злука УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. та її історичне значення.
46. Українізація в радянській Україні у 20–30-х рр. XX ст.
47. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: міжнародна реакція
48. Економічна та національно-культурна політика Другої Речі Посполитої стосовно західноукраїнських земель.
49. Товариства «Просвіта», «Рідна школа» та їх роль в духовному і культурному житті українців.
50. Карпатська Україна в європейській геополітиці.
51. Радянська Україна в західноукраїнських областях у 1939–1941 рр.
52. Початок німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Нацистський окупаційний режим в Україні (1941–1944 рр.).
53. Культурне життя в умовах нацистської окупації.
54. Рух Опору в Україні під час Другої світової війни. Українська Повстанська Армія та її боротьба.
55. Повторна радянська західноукраїнських областей.
56. Відбудова народного господарства в УРСР у другій половині 40-х – на початку 50-х рр. XX ст.
57. Суть і зміст процесу «десталінізації» в УРСР у період хрущовської «відлиги».
58. Радянський тоталітаризм і національна культура в УРСР другої половини 1960-х – 1985 рр.
59. Дисидентський рух та його міжнародна підтримка.
60. Демократичні процеси в Європі та горбачовська «перебудова» в Україні.
61. Утворення Народного руху України та інших політичних партій.
62. Історичні передумови та проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.

63. Економічний і культурний розвиток України в умовах поживлення зв'язків з країнами Європи.
64. Будапештський меморандум 1994 р. про гарантії безпеки для України.
65. Незалежна Україна на міжнародній арені. Шлях до ЄС.
66. Європейський вибір і євроатлантична стратегія сучасної України.
67. Проблема вступу України до Європейського Союзу і Північноатлантичного альянсу (НАТО). Євромайдан – Революція гідності 2013–2014 рр.
68. Анексія Криму Російською Федерацією та її наслідки для загальноєвропейської системи безпеки.
69. Російсько-українська війна 2014–2023 рр. і європейська дипломатія.
70. Україна-Європа: основні тенденції політичного, економічного та культурного співробітництва у першій чверті XXI ст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003.
2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX – XX століття. Київ: Yakaboo Publishing, 2019.
3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021.
4. Історія української культури: у 5 т. Київ: Наук. думка, 2001–2013. ТТ. 1–5.
5. Каппелер А. Від країни козаків до країни селян. Україна на видноколі Заходу у XVI – XIX ст. / пер. з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2022.
6. Ленартович О. Ю. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011.
7. Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст. Київ: Основи, 1998.
8. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочка. Харків: Книжковий клуб «КСД», 2016.
9. Смолій В., Степанков В., Горобець В., Чухліб Т. Дипломатія на «межі світу»: міжнародні відносини та зовнішня політика Української держави (XVII ст. – 1750-ті рр.). Посібник для університетів. Київ: Вид-во «АМЕННОТЕР», 2016. [е-видання]. <https://www.academia.edu/23729857/>
10. Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ: *Нариси історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст.* Київ: Перун, 1996.
11. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього [кол. монографія] / кер. автор. кол. і наук. ред. проф. А. І. Кудряченко. Київ: Фенікс; Інститут європейських досліджень НАН України, 2009. [е-видання]. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/2304/1/2009.pdf>
12. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-е вид., переробл. та розшир. Київ: Критика, 2005.

Інтернет-ресурси:

- <http://resource.history.org.ua/> – сайт Інституту історії України НАН України
- <http://archeos.org.ua/> – сайт Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
- <http://litopys.org.ua/>, <http://izbornyk.org.ua/> – електронна бібліотека текстів, публікацій джерел та досліджень з історії України та історії української культури IX–XVIII ст.
- <http://historians.in.ua/> – Історичний веб-портал Historians.in.ua